

УДК 371.134

Станіслав Пономаренко

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини

ORCID ID 0000-0001-9214-3460

DOI 10.24139/2312-5993/2021.02/351-366

ЕКОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Висвітлено особливості професійної діяльності майбутнього фахівця цивільного захисту, до яких віднесено: роботу в команді та оперативність у виконанні професійних завдань, організацію професійної діяльності в умовах невизначеності (екстремальні, небезпечні, надзвичайні загрози), роботу в екстремальних ситуаціях, пов'язаних зі значними фізичними й емоційними навантаженнями, організацію оперативного реагування на екстремальні ситуації з поетапним здійсненням організаційних і управлінських заходів, виявлення суб'єктів терористичних загроз і запобігання злочинів, скоєних ними терактів (профайлінг) тощо. Розкрито функції та види професійної діяльності майбутніх фахівців цивільного захисту. Доведено наявність екологічної специфіки професійної діяльності майбутніх фахівців цивільного захисту.

Ключові слова: особливості, професійна діяльність, майбутній фахівець, цивільний захист, екологічна культура, специфіка, функції.

Постановка проблеми. Професія фахівця цивільного захисту належить до найбільш затребуваних професій XXI століття – епохи техногенних катастроф і природних катаклізмів, умови роботи якого різні – екстремальні, пов'язані з ризиком і стресовими станами, емоційним дискомфортом, мобільними умовами.

Їхня робота належить до професій підвищеного ризику та характеризується високим рівнем стресу, що детермінується впливом чималої кількості потужних психотравмувальних чинників, особливе місце серед яких займають стресори вітальної загрози (Литвин, 2018, с. 266).

Проблемі професійної діяльності фахівців цивільного захисту (рятувальників) приділяли увагу науковці Е. Белобородов (Белобородов и Лебедев, 2020), О. Бондарев (Бондарев, 2009), К. Городецький (Городецкий и Крышталь, 2020), Е. Коростик (Коростик и Лукашкова, 2020), А. Красий (Красий, 1999), Є. Молодика (Молодика та Олійник, 2014) та ін. Дослідники вважають, що унікальність професії фахівця цивільного захисту полягає, перш за все, у тому, що смисловою основою його діяльності, головним мотивом і метою його професії є захист і порятунок людей, попередження та ліквідація наслідків катастроф, пожежний нагляд, здатність виживати й надавати технічну, психологічну, медичну допомогу людям в умовах екстремальної ситуації, психологічна стійкість до стресів, готовність до самопожертви для порятунку інших.

У зв'язку з цим Т. Маслова звертає увагу на різноманіття професійної діяльності фахівця цивільного захисту, як: пожежника, газорятівника, фельдшера, кінолога, рятувальника повітряного транспорту, рятувальника загону альпіністської бази, інженера (техніка) аварійно-рятувальних робіт, водія автомобіля, водія самохідних механізмів, підривника, аквалангіста, водолаза, стропальника, радіотелеграфіста, радіооператора, оператора насосних станцій, електромонтера та ін. (Маслова, 2012, с. 105).

Основними завданнями діяльності фахівців цивільного захисту, відповідно до постанови «Про затвердження Порядку утворення, завдання та функції формувань цивільного захисту» (2013) є: рятувальні, аварійно-відновлювальні, аварійно-технічні, пожежні, інженерні, медичні, транспортні, ремонтні, радіаційне і хімічне спостереження, санітарна обробка людей, спеціальна обробка майна, одягу та транспорту, матеріально-технічного та продовольчого забезпечення, зв'язку, захист сільськогосподарських тварин та рослин, обслуговування захисних споруд цивільного захисту та інші (*Постанова «Про затвердження Порядку утворення, завдання та функції формувань цивільного захисту»*, 2013).

Завдання рятувальника безпосередньо пов'язані з наданням допомоги в умовах ризикогенних ситуацій, кожна з яких має той чи інший ступінь ризику (Маслова, 2012, с. 60).

Науковцями розкрито різні аспекти професійної діяльності фахівців цивільного захисту, проте її узагальнена специфіка залишилася поза увагою дослідників.

Мета статті – узагальнити вимоги, види професійної діяльності фахівців цивільного захисту та розкрити її специфіку.

Методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація.

Виклад основного матеріалу. Професійна діяльність майбутніх фахівців цивільного захисту має низку специфічних особливостей.

Важливою особливістю професії фахівця цивільного захисту є вміння працювати в команді та оперативність у виконанні професійних завдань. Постійно змінні (мобільні) умови праці вимагають спритності, кмітливості, високого рівня стресостійкості нервової системи. Організація професійної діяльності в умовах невизначеності (екстремальні, небезпечні, надзвичайні загрози) також є особливістю професії фахівців цивільного захисту.

До екстремальних факторів надзвичайних ситуацій К. Городецький відносить: фізичні стресори (відкритий вогонь, перегрівання, високий темп роботи з пожежним обладнанням, прокладання рукавних ліній в умовах

високої температури, поганої видимості, обмеженого простору, зниженого вмісту кисню та ін.); вітальні загрози (унаслідок вибуху, обвалення палаючих конструкцій, опіку, отруєння токсичними продуктами горіння і термічного розкладання та ін.); психотравмуючі фактори (вид руйнувань, насильницька смерть дітей, колег, населення; зовнішній вигляд постраждалих і неможливість їх урятувати; ідентифікація загиблого; дезінтеграційний і соціальний страх та ін.); соціально-психологічні фактори (висока нервово-психічна напруга, викликана відповідальністю за життя людей, непередбачуваністю обстановки, гіперконцентрації уваги, сенсорним перевантаженням та ін.); індивідуально-особистісні чинники (ступінь емоційно-вольової стійкості та психологічної готовності до дій у надзвичайних ситуаціях) (Городецкий и Крышталь, 2020, с. 158).

Специфіка професійної діяльності рятувальників полягає в тому, що їм доводиться працювати в екстремальних ситуаціях, пов'язаних зі значними фізичними й емоційними навантаженнями. Основними стресогенними чинниками їхньої діяльності є такі: дефіцит часу і невизначеність ситуації, перманентна ризиконебезпечність, значні фізичні та психологічні навантаження, необхідність діяти в обмеженому просторі, працювати в апаратах захисту органів дихання тощо (Коваль, 2017, с. 6).

Організація оперативного реагування на екстремальні ситуації полягає в поетапному здійсненні організаційних і управлінських заходів від планування, реагування на них, інформування, переведення органів управління і сил у вищій ступені готовності, безпосереднього управління ними, організації взаємодії й усебічного забезпечення до забезпечення безпеки людей у зоні екстремальних ситуацій (Молодика та Олійник, 2014, с. 20).

Аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи зазвичай входять у комплекс заходів з ліквідації наслідків і обмеження дії вражаючих факторів екстремальних ситуацій техногенного або природного характеру. Вони плануються і проводяться в такому порядку: розвідка, оцінка обстановки й короткостроковий прогноз її розвитку; збір інформації, оперативне планування, визначення потрібних сил і засобів, прийняття оперативних рішень; проведення рятувальних робіт; оточення небезпечної зони, охорона громадського порядку в постраждалому районі; локалізація або придушення вогнища ураження; медична допомога і евакуація потерпілих; зведення тимчасових інженерно-технічних захисних споруд; дегазація, очищення, знешкодження, знезараження, розбирання, розчищення, вивезення завалів, прокладання шляхів; поховання загиблих; дезинфекційно-санітарні заходи; отримання, облік, доставка, розподіл

коштів, що надійшли у вигляді допомоги; інформаційно-консультативне обслуговування громадян, які звернулися за довідками в зв'язку з надзвичайною ситуацією тощо (Красий, 1999, с. 62).

Пошуково-рятувальні роботи під час обвалення будинків і розгрібанні завалів включають технології розвідки в пошуку постраждалих, технології стабілізації конструкцій, технології деблокування потерпілих і їх евакуації. У пошуково-рятувальних роботах під час обвалення будинків і споруд широко використовуються альпіністські технології. В основному вони відпрацьовуються на практичних заняттях з висотної підготовки рятувальників. Вони включають комплекси вправ і тренінгів: із зав'язування різних вузлів, роботою з мотузками, організацією евакуації та страховки під час порятунку постраждалих з верхніх поверхів будівлі, організацією індивідуальної та колективної страховки тощо.

Особливістю пошуково-рятувальних робіт в акваторії є застосування вертолітної рятувальної технології і необхідність водолазної підготовки фахівців. Важливим умінням вважається здатність керувати маломірними суднами та іншими плавзасобами (човнами, аквабайками тощо).

Найбільш важливими технологіями в пошуково-рятувальних роботах у природному середовищі є технології транспортування постраждалих. Технологія включає такі операції: визначення способу транспортування, підготовку постраждалих, спеціальних і підручних транспортних засобів, вибір маршруту, розробку заходів щодо забезпечення безпеки потерпілих і рятувальників під час транспортування, подолання перешкод, контролю за станом потерпілих, організації відпочинку, навантаження постраждалих у транспортні засоби (Шубнякова, 2010, с. 131).

Важливою умовою під час пошуково-рятувальних робіт у техногенній зоні є використання засобів індивідуального та колективного захисту, спецодягу і взуття.

До особливостей професійної діяльності майбутнього фахівця цивільного захисту відноситься виявлення суб'єктів терористичних загроз і запобігання злочинів, скоєних ними терактів. Такою технологією забезпечення безпеки є профайлинг. Л. Нежкіна та М. Аграфонов визначають профайлинг як «комплекс оперативних методів оцінки і прогнозування поведінки людини на основі аналізу найбільш інформативних ознак, характеристик зовнішності і поведінки» (Нежкіна и Аграфонов, 2016, с. 620).

Ця технологія орієнтована на виявлення осіб, які планують вчинення злочину або схильні до прояву неадекватної суспільно небезпечної поведінки за допомогою превентивних заходів запобігання тероризму та екстремізму.

Профайлинг має кілька напрямів: 1) під час проведення масових заходів (під час здійснення доглядових заходів, оцінки поведінки великої кількості людей); 2) кримінальний (в оперативно-розшуковій діяльності під час складання психологічного профілю злочинця); 3) територіальний (у діяльності дільничних офіцерів поліції та патрульної поліції).

Масовий профайлинг – технологія активного формалізованого спостереження за людьми з метою виявлення в їх поведінці особливостей, що відрізняються від візуально-поведінкового профілю людей, що взаємодіють у межах загальної соціальної ситуації. В основі масового профайлінга лежить психологічний опис візуально-поведінкових типів (профілів) у ситуаціях масових заходів (на відміну від профілів потенційно небезпечних осіб). Це можуть бути профілі вболівальників і глядачів, знаючи які, співробітник, який забезпечує безпеку масових заходів, зможе визначити в натовпі людей, які мають деструктивні наміри (Коростик и Лукашкова, 2020, с. 174).

Кримінальний профайлинг активно використовується під час проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на пошук невідомого злочинця. На підставі аналізу слідів злочину (психотипу злочинця, особливостей зовнішнього вигляду, соціального статусу, мови і поведінки, організації простору, територіальної приналежності, інтересів, мотивів злочину) складається пошуковий портрет, який включає конкретні рекомендації для оперативних співробітників.

Напрямок територіального профайлінга передбачає дослідження оперативними співробітниками, дільничними офіцерами поліції, співробітниками патрульної поліції тих соціально-психологічних явищ і процесів, які відбуваються на підпорядкованій їм території. З цієї оцінки сукупності процесів, об'єктів і явищ (структури і динаміки злочинності, соціально-психологічних особливостей контингенту осіб) у подальшому формуються компоненти оперативної обстановки (Коростик и Лукашкова, 2020, с. 175).

Завдяки застосуванню цієї технології можна виявляти й запобігти різним небезпечним соціальним трагедіям ще до їх виникнення.

Відмінною рисою технологій професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту є інтерактивність, практична орієнтованість, інтегрованість, комбінування (одночасне застосування). Вибір рятувальних технологій завжди обумовлений характером екстремальної ситуації.

У багатьох випадках добре сплановані й активно проведені попередні заходи можуть попередити негативний розвиток екстремальної ситуації і зменшити або зовсім уникнути жертв і збитку від її вражаючих факторів. До таких заходів віднесено: контроль за радіаційно, хімічно, біологічно, вибухо-

пожежебезпечними та іншими небезпечними об'єктами; нагляд за безпечним веденням робіт у промисловості, енергетиці та на транспорті; моніторинг природного середовища; прогнозування можливості виникнення техногенних надзвичайних ситуацій, а також небезпечних природних явищ, які можуть бути попереджені; проведення санітарно-епідеміологічних, ветеринарно-епізоотичних, та інших профілактичних заходів інфекційної захворюваності, зокрема локалізація або придушення природних вогнищ інфекції, вакцинація та ін., контроль реалізації заходів із попередження надзвичайних ситуацій.

У період дії психотравмувальних екстремальних чинників найважливішими психопрофілактичними заходами є: організація злагодженої роботи з надання медичної допомоги постраждалим; об'єктивне інформування населення про медичні аспекти надзвичайних ситуацій; допомога керівникам у припиненні панічних настроїв, висловлювань і вчинків; залучення легко постраждалих до рятувальних і невідкладних аварійно-відновлювальних робіт (Белобородов и Лебедев, с. 147).

Фахівці цивільного захисту постійно знаходяться в зоні підвищених ризиків, що значно розширює просторовий ареал їх професійної культури, охоплюючи як сферу внутрішньо-професійних відносин, так і взаємин із навколишнім середовищем, які визначаються умовами виконання професійної діяльності.

Необхідно також зауважити, що майбутні фахівці цивільного захисту повинні бути готовими до прийняття професійного рішення й володіти розвиненим професійним ризик-мисленням. Відповідно, готовність до ризику означатиме готовність приймати рішення та діяти в таких умовах суб'єктної невизначеності (Прокофьева, 2013, с. 32).

Відносно кризових і надзвичайних ситуацій виникає необхідність у дотриманні «кризової етики» щодо впровадження й застосування етичних принципів по відношенню до рівня кризового управління (управління ризиками), що стосується прийняття рішень у кризових ситуаціях. На відміну від звичайного «мирного життя», керівники рятувальних операцій змушені обирати рішення, не тільки пов'язані безпосередньо з якістю та ефективністю проведення рятувальних дій, але й також із моральними, соціальними та економічними наслідками. Проте, вони повинні враховувати ризики, яким піддаються самі рятувальники (Маслова, 2018, с. 90).

Вищезазначені особливості професійної діяльності майбутніх фахівців цивільного захисту передбачають виконання ними відповідних функцій.

Основні функції діяльності фахівців цивільного захисту можуть бути зрозумілими, виходячи з урахування специфіки їх майбутньої професійної

діяльності, різноманіття відносин і спілкування, системи ціннісних орієнтацій, можливостей творчої самореалізації особистості. Кожна функція відображає один або кілька видів професійної діяльності, які розкривають різноманіття професійних завдань.

До таких функцій Т. Ніколаєва відносить навчальну, розвивальну, виховну, управлінську, діагностичну, співпраці, консультаційну, контролювальну, інформаційну, організаційну, пропедевтичну, прогностичну, гносеологічну (Николаева, 2014, с. 101); І. Немкова – когнітивну, розвиток особистості, соціалізацію і професіоналізацію особистості, культурно-гуманістичну, виховну та технологічну, гуманістичну, освітню, комунікативну, нормативну, координувальну (Немкова, 2005, с. 51).

Виходячи з особливостей професійної діяльності, виокремлено функції майбутнього фахівця цивільного захисту. До таких функцій віднесено: гуманістичну, освітню, комунікативну, нормативну, прогностичну, координувальну, трансляційну, інноваційну, захисту, адаптаційну.

Гуманістична функція спирається на необхідність у сучасних умовах гуманізувати діяльність фахівців цивільного захисту. Гуманістична функція стверджує цінність людини як особистості, як частини природи, створює умови для розвитку її здатності й обдарувань, розвиває відносини співпраці, справедливості, рівності.

Освітня функція полягає в цілеспрямованій діяльності курсанта з оволодіння системою теоретичних знань та формування вмінь і навичок екобезпечної професійної діяльності, соціальним досвідом в інтересах особистості, суспільства і держави. Теоретичні та практичні аспекти реалізації освітньої функції передбачають вивчення теорії в контексті майбутньої професійної діяльності, що забезпечує оволодіння ними змістовними і організаційно-методичними основами екобезпечної професійної діяльності (Немкова, 2005, с. 53).

Комунікативна функція відповідає першочерговим потребам людини в спілкуванні з колегами, друзями, близькими, постійній взаємодії, обміном інформацією.

У професійній діяльності фахівця мотиви комунікації визначаються рівнем інтелектуальної готовності і схильності суб'єктів праці до спільної діяльності, але завжди й у всіх випадках мотиви носять особистісний характер, який визначається його загальною і професійною культурою.

Комунікативна функція виступає необхідною умовою реалізації принципів безпеки, особливо під час вирішення глобальних проблем, коли від уміння розуміти один одного, знаходити взаємовигідний компроміс залежить

прийняття рішення, що забезпечує стабільність, упевненість у власній безпеці в навколишньому середовищі.

Нормативна функція регламентує рівновагу в системі «людина-середовище проживання» за допомогою нормування впливу дестабілізуючих процесів техносфери, розв'язання суперечностей, що виникають у процесі взаємодії особистості, суспільства, суб'єктів професійної діяльності, забезпечення їх співпраці, досягнення спільних цілей.

Простежуючи під час реалізації конкретної професійної діяльності залежність зменшення ризику професії (зниження кількості професійних патологій, летальних випадків) від введення і дотримання норм гранично допустимого впливу небезпечних чинників техносфери, нормативна функція переводить нормування в свідомості курсанта з системи заборон в один із способів захисту організму від негативних чинників довкілля. Знання норм професійної діяльності полегшує пошук необхідного рішення, надає впевненість у правильності своїх дій.

Використання прогностичної характеристики типу «людина-техніка-навколишнє середовище» пов'язано з широким діапазоном діяльності. Фахівець, який володіє інвайроменталітетом, повинен володіти сучасними науковими і професійними знаннями для подальшого їх використання в екологічно безпечній професійній діяльності (Николаева, 2004, с. 92).

Координувальна функція пов'язана з її спрямувальним впливом на процес вивчення курсантами теоретичних і практичних основ забезпечення безпечної професійної діяльності різних професій, об'єднаних єдиною проблематикою – забезпеченням захисту людини в побуті, на виробництві, у природному середовищі.

Через трансляційну функцію відбувається передача певних цінностей. Вони можуть бути обумовлені різними парадигмами, що базуються на певних теоретико-методологічних підходах. Це може бути концепція інструментальної раціональності, середовищна концепція, або інвайроментальна.

Інноваційна функція пов'язана з розробкою нових напрямів у науці, інноваційних відкриттів, розвитком теорії пізнання.

Функція захисту (або безпеки) дозволяє створювати найбільш ефективні механізми та засоби захисту через екологічно доцільну діяльність фахівця цивільного захисту. Вони включаються як у продукти матеріальної культури (одяг, медичні препарати, взуття, засоби хімічного захисту, зброя тощо), так і в духовну культуру (музика, живопис, дозвілля, технічний дизайн тощо).

Функція адаптаційна розглядає адаптацію курсанта до життя в несприятливих екологічних умовах і показує способи існування в них,

розумно застосовуючи численні речовини й матеріали. Ставлення до природного і соціального середовища, у результаті адаптаційного процесу, здаються суб'єкту прийнятними, і він вибудовує можливі напрями в їх зміні (Марар, 2012, с. 60).

У результаті аналітичного осмислення функціональних компонентів ми робимо висновок, що професійній діяльності фахівців цивільного захисту притаманна поліфункціональність, що виражається у взаємозалежності і взаємозумовленості її гуманістичної, освітньої, комунікативної, нормативної, прогностичної, координувальної, трансляційної, інноваційної, функції захисту, адаптаційної функцій.

Залежно від функцій, які майбутній фахівець цивільного захисту має виконувати у професійній діяльності, виокремлено її види.

О. Бондарев (Бондарев, 2009), Е. Прокоф'єва (Прокоф'єва, 2013) визначають такі види діяльності: науково-дослідницьку, проектно-конструкторську, організаційно-управлінську, експлуатаційну.

Науково-дослідницька діяльність включає експериментальні дослідження з організації систем захисту населення й оснащення стабільного функціонування об'єктів економіки в надзвичайних ситуаціях воєнного, мирного, а також техногенного характеру (Прокоф'єва, 2013, с. 19).

Крім того, ця діяльність передбачає участь у дослідженнях впливу антропогенних факторів, стихійних явищ на промислові об'єкти і навколишнє середовище з метою розвитку й удосконалення методів підвищення надійності та стійкості об'єктів економіки, локалізації та ліквідації наслідків аварій і катастроф (Бондарев, 2009, с. 31).

Проектно-конструкторська діяльність – підбір і розрахунок систем із попередження, запобігання надзвичайно небезпечних факторів катастроф. Ця діяльність включає: визначення зон підвищеного техногенного ризику в середовищі існування; вибір системи попередження надзвичайних ситуацій, захисту людини й середовища проживання стосовно окремих виробництв і підприємств на основі відомих методів та систем захисту; розробку проектів захисту територій та ліквідації наслідків аварій, катастроф, стихійних природних явищ (Бондарев, 2009, с. 31).

Організаційно-управлінська діяльність – моніторинг, нагляд і контроль потенційно небезпечних об'єктів виробництва та екологічно небезпечних ситуацій (Прокоф'єва, 2013, с. 19).

Ця діяльність передбачає розрахунок техніко-економічної ефективності заходів, спрямованих на попередження та ліквідацію наслідків аварій і катастроф для прийняття економічно обґрунтованих рішень; здійснення

взаємодії з державними службами, які відповідають за екологічну та виробничу безпеку, захист у надзвичайних ситуаціях; участь у проведенні інспекцій та оцінки потенційно небезпечних об'єктів на відповідність вимогам цивільного захисту, правових, законодавчих та нормативних актів із надзвичайних ситуацій та цивільного захисту (Бондарев, 2009, с. 31).

Експлуатаційна діяльність – регламентація і здійснення експлуатації засобів захисту і проведення контролю стану захисної і рятувальної техніки як у мирний, так і у воєнний час (Бондарев, 2009, с. 31), а також застосування рятувальної техніки у процесі локалізації катастроф і ліквідації їх наслідків (Прокофьева, 2013, с. 19).

Відповідно до спеціальності «Цивільний захист», у дослідженні А. Казьминої курсант має займатися такими видами професійної діяльності:

- виробничо-управлінською (брати участь у роботі органів державного і відомчого нагляду й контролю за захистом навколишнього середовища; організовувати та проводити навчання робітників і службовців з безпеки);

- науково-дослідною (проводити дослідження з розробки нових технологій та обладнання, засобів захисту від небезпечних і шкідливих факторів; здійснювати розвиток нових методів підвищення надійності та стійкості технічних об'єктів, локалізації та ліквідації наслідків аварій і катастроф);

- проектно-конструкторською (визначати зони підвищеного техногенного ризику, вибирати системи захисту людини; брати участь у виробленні пропозицій щодо вдосконалення технологій і реконструкції об'єктів);

- організаційно-технологічною (регламентувати експлуатацію захисної і рятувальної техніки) (Казьмина, 2011, с. 51).

Залежно від обстановки, масштабу прогнозованої або виниклої надзвичайної ситуації в межах конкретної території встановлюється один із режимів діяльності майбутніх фахівців цивільного захисту:

- режим повсякденної діяльності при нормальній виробничо-промисловій, радіаційній, хімічній, біологічній (бактеріологічній), сейсмічній і гідрометеорологічній обстановці, за відсутності епідемій, епізоотії та епіфітотії;

- режим підвищеної готовності під час погіршення виробничо-промислової, радіаційної, хімічної, біологічної (бактеріологічної), сейсмічної і гідрометеорологічної обстановки, під час отримання прогнозу про можливість виникнення надзвичайних ситуацій;

- режим надзвичайної ситуації під час виникнення й під час ліквідації надзвичайних ситуацій (Красий, 1999, с. 64).

Отже, основними видами професійної діяльності майбутнього фахівця цивільного захисту є: ціннісно-орієнтаційна, діагностико-проектувальна, організаційно-розвивальна, управлінсько-комунікативна, контрольна-оцінна.

Ціннісно-орієнтаційна визначає пріоритет екологічних цінностей та еколого орієнтованих умінь щодо набуття майбутніми фахівцями цивільного захисту екологічними цінностями.

Діагностико-проектувальна передбачає дослідження об'єкта і процесу, дій і результатів власної екологічної діяльності; що включає аналіз та ідентифікацію небезпек, захист людини, природи, об'єктів економіки й техносфери від природних і антропогенних небезпек; проектування цілей і способів розвитку себе як екологічної особистості.

Організаційно-розвивальна – спрямована на формування в курсантів уміння здійснювати експертизу безпеки, стійкості та екологічності технологій, технічних об'єктів і проєктів, уміння з організації пізнавальної та природоохоронної діяльності.

Управлінсько-комунікативна передбачає створення умов для встановлення доцільних відносин із населенням, творчого пошуку і психологічної підтримки, забезпечення стійкого та екотехнологічного розвитку, управління впливом на навколишнє середовище.

Контрольно-оцінна включає вміння, спрямовані на ліквідацію наслідків впливу небезпек, контроль і прогнозування антропогенного впливу на довкілля, розробку нових технологій і методів захисту людини, об'єктів економіки і навколишнього середовища; самоконтроль та самооцінку власної екологоорієнтованої діяльності.

Кожен вид діяльності, маючи будь-які внутрішні та зовнішні якісні й кількісні характеристики, висуває до процесу своєї реалізації певні вимоги, виконання яких дозволяє досягти кількісних і якісних результатів.

Відповідно до розглянутих положень стає можливим виділення характеристики майбутнього фахівця цивільного захисту зі сформованою екологічною культурою.

1. Фахівець цивільного захисту є основним суб'єктом рятувального процесу й виступає носієм властивого йому способу діяльності. Тому високий рівень його екологічної культури може проявитися тільки в активності вирішення ним екологічних проблем у межах професійної діяльності. Відповідно до цього, першою особливістю діяльності фахівця цивільного захисту зі сформованою екологічною культурою стає його орієнтування на екологічні технології.

2. Діяльність фахівця цивільного захисту зі сформованою екологічною культурою характеризується певними відносинами, що формуються між представниками техносфери у процесі взаємодії з природним середовищем. Ці взаємини виступають як передумова, умова й одночасно як результат його екологічної діяльності. Тому другою особливістю можна назвати її двоспрямованість, оскільки сформовані в її процесі елементи екологічної культури будуть проявлятися і в особливих екологічно-небезпечних умовах.

3. У процесі професійної діяльності відбувається становлення особистості фахівця цивільного захисту, здатного нести відповідальність за результати своєї діяльності. У зв'язку з цим його екологічна культура здатна змінювати ставлення її носія до власної діяльності, її результатів відповідно до вимог, що висувуються екологічною ситуацією, що і є третьою особливістю діяльності майбутнього фахівця цивільного захисту.

4. Специфіка професійної діяльності майбутнього фахівця цивільного захисту впливає на зміст когнітивного складника екологічної культури. Тому в якості четвертої особливості можна виділити необхідність поєднання в цьому складнику знань різних наукових галузей: екологічної, науково-технічної, соціально-економічної.

Отже, особливості професійної діяльності майбутнього фахівця цивільного захисту включають: роботу в команді та оперативність у виконанні професійних завдань, організацію професійної діяльності в умовах невизначеності (екстремальні, небезпечні, надзвичайні загрози), роботу в екстремальних ситуаціях, пов'язаних зі значними фізичними й емоційними навантаженнями, організацію оперативного реагування на екстремальні ситуації з поетапним здійсненням організаційних і управлінських заходів, виявлення суб'єктів терористичних загроз і запобігання злочинів, скоєних ними терактів (профайлинг) тощо.

До функції майбутніх фахівців цивільного захисту у професійній діяльності відносимо: гуманістичну, освітню, комунікативну, нормативну, прогностичну, координувальну, трансляційну, інноваційну, захисну, адаптаційну; до видів: ціннісно-орієнтаційний, діагностико-проектувальний, організаційно-розвивальний, управлінсько-комунікативний, контрольо-оцінний.

Доведено наявність екологічної специфіки професійної діяльності майбутніх фахівців цивільного захисту: вони є основними суб'єктами рятувального процесу й виступають носіями властивого їм способу діяльності (високий рівень їх екологічної культури може проявитися тільки в активності вирішення екологічних проблем у межах професійної діяльності, орієнтуванні

на екологічні технології); характеризуються певними відносинами, що формуються між представниками техносфери у процесі взаємодії з природним середовищем (екологічна культура проявлятиметься і в особливих екологічно-небезпечних умовах); здатність нести відповідальність за результати своєї діяльності (екологічна культура здатна змінювати ставлення її носія до власної діяльності, її результатів відповідно до вимог, що висуваються екологічною ситуацією); поєднання в професійній діяльності знань різних наукових галузей: екологічної, науково-технічної, соціально-економічної.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розкритті особливостей професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту до професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

- Белобородов, Е. Л., Лебедев, С. М. (2020). Современные методы психологической диагностики и коррекции психического состояния пострадавшего населения и спасателей. *Обеспечение безопасности жизнедеятельности: проблемы и перспективы: сб. материалов XIV междунар. науч.-практ. конф.: в 2 т.* (Минск, 8-9 апр. 2020 г.). Минск: УГЗ, Т. 2, (сс. 147-148) (Beloborodov, E. L., Lebedev, S. M. (2020). Modern methods of psychological diagnostics and correction of the mental state of the affected population and rescuers. *Ensuring life safety: problems and prospects: proceedings of the XIV int. scientific-practical conf.: in 2 volumes* (Minsk, April 8-9, 2020). Minsk, Vol. 2, (pp. 147-148)).
- Бондарев, О. М. (2009). *Подготовка будущих инженеров к профессиональной деятельности в особых и экстремальных условиях (на примере специальности «Защита в чрезвычайных ситуациях»)* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08). Ставрополь (Bondarev, O. M. (2009). *Training of future engineers for professional activities in special and extreme conditions (on the example of the specialty "Protection in emergency situations")* (PhD thesis). Stavropol).
- Городецкий, К. В., Крышталь, Д. О. (2020). Профилактика негативных психологических последствий влияния экстремальных факторов служебной деятельности на пожарных государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям. *Обеспечение безопасности жизнедеятельности: проблемы и перспективы: сб. материалов XIV междунар. науч.-практ. конф.: в 2 т.* (Минск, 8-9 апр. 2020 г.). Минск: УГЗ, Т. 2, (сс. 157-158) (Horodetskii, K. V., Kryshstal, D. O. (2020). Prevention of negative psychological consequences of the influence of extreme factors of service activity on firefighters of the State Emergency Service of Ukraine. *Life safety: problems and prospects: proceedings of the XIV int. scientific-practical conf.: in 2 vol.* (Minsk, April 8-9, 2020). Minsk, Vol. 2, (pp. 157-158)).
- Казьмина, А. В. (2011). *Формирование в вузе профессиональной культуры безопасности жизнедеятельности бакалавров в области защиты окружающей среды* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08). Москва (Kazmina, A. V. (2011). *Formation in the university of a professional culture of life safety of bachelors in the field of environmental protection* (PhD thesis). Moscow).
- Коваль, І. С. (2017). *Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Львів (Koval, I. S. (2017). *Formation of professional readiness of the future rescuers to activity in extreme conditions* (PhD thesis abstract). Lviv).

- Коростик, Е. А., Лукашкова, И. Л. (2020). Профайлинг как технология обеспечения безопасности. *Обеспечение безопасности жизнедеятельности: проблемы и перспективы: сб. материалов XIV междунар. науч.-практ. конф.: в 2 т.* (Минск, 8-9 апр. 2020 г.). Минск: УГЗ, Т. 2, (с. 174-175) (Korostik, E. A., Lukashkova, I. L. (2020). Profiling as a security technology. *Ensuring life safety: problems and prospects: proceedings of the XIV international. scientific-practical conf.: in 2 vol.* (Minsk, April 8-9, 2020). Minsk, Vol. 2, (pp. 174-175)).
- Красий, А. С. (1999). *Педагогические условия профессионального отбора и подготовки специалистов для работы в условиях чрезвычайных ситуаций* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01). Москва (Krasii, A. S. (1999). *Pedagogical conditions of professional selection and training of specialists for work in emergency situations* (PhD thesis). Moscow).
- Литвин, А. В. (2018). Аксиологічний аспект діяльності працівників ДСНС. *Сучасний стан цивільного захисту України та перспективи розвитку: матеріали ХХ всеукр. наук.-практ. конф.* (Київ, 9-10 жовт. 2018 р.). Київ: Видавничий дім «Гельветика», (с. 265-268) (Lytvyn, A. V. (2018). Axiological aspect of SES employees. *The current state of civil defense of Ukraine and prospects for development: materials of the XX All-Ukrainian scientific-practical conf.* (Kyiv, October 9-10, 2018). Kyiv: Helvetica Publishing House, (pp. 265-268)).
- Маслова, Т. С. (2018). *Культура риска в профессиональной социализации спасателей* (дис. ... канд. социол. наук: 22.00.06). Майкоп (Maslova, T. S. (2018). *The culture of risk in the professional socialization of rescuers* (PhD thesis). Maikop).
- Марар, О. И. (2012). *Экологическая культура в современном российском обществе* (дис. ... д-ра социол. наук: 22.00.06). Москва (Marar, O. I. (2012). *Ecological culture in modern Russian society* (DSc thesis). Moscow).
- Молодика, Е. А., Олійник, А. В. (2014). Щодо організації та планування заходів оперативного реагування на надзвичайні ситуації. *Наукове забезпечення діяльності оперативно-рятувальних підрозділів (теорія та практика): зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф.* (Харків, 12 бер. 2014 р.). Харків: НУЦЗУ, Ч. 2, (с. 19-20) (Molodyka, E. A., Oliinyk, A. V. (2014). Regarding organization and planning of emergency response measures. *Scientific support of operational and rescue units (theory and practice): proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conf.* (Kharkiv, March 12, 2014). Kharkiv: NUTSZU, Part 2, (pp. 19-20)).
- Нежкіна, Л. Ю., Аграфонов, М. Ю. (2016). Применение технологий «профайлинга» в процессе психологической подготовки курсантов образовательных организаций системы МВД России. *Современные проблемы профессионального образования: опыт и пути решения: материалы Первой всерос. науч.-практ. конф.* (Иркутск, 26-28 апр. 2016 г.). Иркутск: ИрГУПС, (с. 620-623) (Nezhkina, L. Yu., Ahrafonov, M. Yu. (2016). Application of “profiling” technologies in the process of psychological training of cadets of educational organizations of the system of the Ministry of Internal Affairs of Russia. *Modern problems of vocational education: experience and solutions: materials of the First All-Russian. scientific-practical conf.* (Irkutsk, April 26-28, 2016). Irkutsk, (pp. 620-623)).
- Немкова, И. Н. (2005). *Формирование культуры безопасности жизнедеятельности студентов в процессе профессиональной подготовки в вузе* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08). Тамбов (Nemkova, I. N. (2005). *Formation of life safety culture of students in the course of professional preparation in high school* (PhD thesis). Tambov).
- Николаева, Т. А. (2004). *Проектирование и реализация системы подготовки будущих инженеров к обеспечению безопасности жизнедеятельности* (дис. ... д-ра пед.

- наук: 13.00.08). Брянск (Nemkova, I. N. (2005). *Formation of life safety culture of students in the course of professional preparation in high school* (PhD thesis). Tambov).
- Постанова «Про затвердження Порядку утворення, завдання та функції формувань цивільного захисту» від 9 жовтня 2013 р. № 787. Київ (*Resolution "On approval of the Procedure for the formation, tasks and functions of civil defense formations" of October 9, 2013 № 787. Kyiv*). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/787-2013-%D0%BF#Text>
- Прокофьева, Е. Н. (2013). *Формирование профессиональных компетенций у бакалавров профиля «Защита в чрезвычайных ситуациях» средствами интегративной игры* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08). Казань (Prokofiev, E. N. (2013). *Formation of professional competencies in bachelors of the profile "Protection in emergency situations" by means of integrative game* (PhD thesis). Kazan).
- Шубнякова, В. А. (2010). *Организационно-педагогические условия профессиональной подготовки специалистов аварийно-спасательных служб МЧС в учреждениях среднего профессионального образования* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08). Санкт-Петербург (Shubniakova, V. A. (2010). *Organizational and pedagogical conditions of professional training of the specialists of emergency and rescue services of the Ministry of Emergency Situations in institutions of secondary professional education* (PhD thesis). St. Petersburg).

РЕЗЮМЕ

Пономаренко Станислав. Экологическая специфика профессиональной деятельности будущих специалистов гражданской защиты.

Освещены особенности профессиональной деятельности будущего специалиста гражданской защиты, к которым отнесены: работа в команде и оперативность в выполнении профессиональных задач, организация профессиональной деятельности в условиях неопределенности (экстремальные, опасные, чрезвычайные угрозы), работа в экстремальных ситуациях, связанных со значительными физическими и эмоциональными нагрузками, организация оперативного реагирования на экстремальные ситуации с поэтапным осуществлением организационных и управленческих мероприятий, выявление субъектов террористических угроз и предотвращение преступлений, совершенных ими терактов (профайлинг) и др. Раскрыты функции и виды профессиональной деятельности будущих специалистов гражданской обороны. Доказано наличие экологической специфики профессиональной деятельности будущих специалистов гражданской обороны.

Ключевые слова: особенности, профессиональная деятельность, будущий специалист, гражданская защита, экологическая культура, специфика, функции.

SUMMARY

Ponomarenko Stanislav. Ecological specificity of professional activity of future civil protection specialists.

The peculiarities of the professional activity of the future civil defense specialist are highlighted, which include: teamwork and efficiency in performing professional tasks, organization of professional activity in conditions of uncertainty (extreme, dangerous, emergency threats), work in extreme situations involving significant physical and emotional loads, organization of operative reaction to extreme situations with step-by-step implementation of organizational and managerial measures, identification of subjects of terrorist threats and prevention of crimes, terrorist acts committed by them (profiling), etc.

The functions of future specialists of civil protection in professional activity are revealed: humanistic, educational, communicative, normative, prognostic, coordinating, translational, innovative, protection, adaptive.

The types of professional activity of future specialists of civil defense are established: value-oriented, diagnostic-design, organizational-developmental, managerial-communicative, control-evaluation.

The existence of ecological specifics of professional activity of future civil defense specialists is proved: they are the main subjects of the rescue process and act as carriers of their inherent way of activity (high level of their ecological culture can be shown only in activity of solving ecological problems within professional activity); they are characterized by certain relations that are formed between the representatives of the technosphere in the process of interaction with the natural environment (ecological culture will be manifested in special ecologically dangerous conditions); the ability to be responsible for the results of its activities (environmental culture is able to change the attitude of its carrier to their own activities, its results in accordance with the requirements of the environmental situation); combination in professional activity of knowledge of various scientific branches: ecological, scientific and technical, social and economic.

Key words: *features, professional activity, future specialist, civil protection, ecological culture, specifics, functions.*

УДК 372.851

Ольга Ровенська

Донбаська державна машинобудівна академія
ORCID ID 0000-0003-3034-3031

Віктор Астахов

Донбаська державна машинобудівна академія
ORCID ID 0000-0002-3346-5475

Ірина Дмитришин

Донбаська державна машинобудівна академія
ORCID ID 0000-0003-4828-2716

DOI 10.24139/2312-5993/2021.02/366-377

РОЗРОБКА СИСТЕМИ СИСТЕМАТИЧНОГО ПЕРЕГЛЯДУ Й ОНОВЛЕННЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано вимоги існуючих нормативних документів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та методичних рекомендацій провідних університетів щодо розробки освітніх програм. Аналіз попиту на джерела опитування дозволив авторам цієї статті визначити шляхи розробки методики систематичного перегляду й оновлення освітніх програм підготовки здобувачів вищої освіти. Дослідження представляє контекст та зміст діяльності учасників робочої групи, відповідальної за вдосконалення ОП. Дослідники визначили етапи організації процедури публічного обговорення проєкту. Опитування зацікавлених сторін проводилось через поширення онлайн-анкети Google Forms в особистих повідомленнях, розміщення посилань на офіційні веб-сторінки випускаючих кафедр, у мережах Facebook, Telegram та електронних листах. Аналіз відповідей зацікавлених сторін сприяв розробці рекомендацій щодо вдосконалення освітньої програми та налагодження співпраці у навчальному процесі.

Ключові слова: *розробка освітньої програми, публічні дебати, акредитація освітньої програми.*

Постановка проблеми. Право на отримання освітньої та професійної кваліфікації (або кваліфікацій) через упровадження єдиного комплексу